

HACKAT

BLÄDDRA & TA FÖR DIG:

Ur arkiven – rått och oredigerat

Husmanskosten – 25 klassiska recept

Nedslag i matsverige – 100 år av matnostalgi

Människorna bakom maten – intervjuer & reportage

OCH MALET

»Slakthuset är skrämmande och de stora ekande hallarna i tegel är tillhåll för någonting som bara bönder förstår. Det luktar slakt och blod och råttor ... slakta skulle man göra på landet och bara ett djur i taget.«

Utdrag ur Stig Claessons roman "Västgötagret" (1978) som delvis utspelar sig vid Stockholms Slakthusområde.

1880-TALET

»Om dom hade inskränkt sig till att suppa som vanligt folk! Men dom drack blod, dom satarna, som vi dricker vatten.«

I en artikel i *Södernyheterna* i maj 1968 ger Per Anders Fogelström en inblick i hur slakterinäringen kunde se ut i och runt Stockholm, efter skräväsandets avskaffande vid 1800-talets mitt och före slakthusområdets tid:

Slakteriförhållandena i städerna hade länge varit relativt välordnade, man fick bara företa slakt i »stadens rätta slaktarehus« där det förekom en viss kontroll. Men under mitten av förra seklet upphörde de gamla skräförordningarna och i det allmänna frihetsruset beslöts också att varje svensk hade rätt att slakta själv och göra det var han ville. De gemensamma slaktarhusen försvann och små privatslakterier etablerades på bakgårdar och i skjul i stadens utkanter. Det blev inte så särskilt bra. När sundhetspolisen (hälsovårdspolisens föregångare) började sin verksamhet 1878 kunde man bara hitta två slakterier i staden som var »för sitt ändamål otjänliga«.

Kring Skanstull låg slakterierna tätt, började vid Götgatan, fortsatte kring Fredriksdal och Höjden. »Ja, sen var det andra slakterier där utåt. Det var Busslers slakteri, Blåsut. Och sen var det slaktare stup i ett ända ut mot Pungpinan«, säger en skildrare.

Vid Fredriksdal var det tre bröder Nilsson som konkurrerade med varandra. Och slaktarna och slaktardrängarna var ett släkte för sig som skrämde många hyggliga medborgare. »Söp gjorde dom och slogs gjorde dom, så ingen människa vågade sig på dom. Och alltid, då dom var ute, kom dom i hela gäng. Så dom var inte lätta att tas med, när dom ställde till sattyg. – Om dom hade inskränkt sig till att suppa som vanligt folk! Men dom drack blod, dom satarna, som vi dricker vatten«, skriver en kritiker.

Men en slaktardräng från 1880-talet kunde kanske ge något av bakgrund och anledning: »Det är ingen överdrift att säga, att vi hade på sin höjd tre timmar för sömn vart dygn. Utan brännvin hade det inte gått.«

Egentligen var det kanske lite konstigt att så många slakterier hamnat vid Skanstull, före Hammarbyledens tid var det inte lätt att transportera djuren dit. De drevs genom stan av så kallade lajdare som hämtade djuren vid båtar och järnväg. Många gånger hände det att oroliga djur flydde i panik – och mer än en stockholmare har stängats till döds på stadens gator.

Slakterierna och förhållandena där gjorde Skanstull »illa beryktat«. Och stadens fäder fann att en ändring måste ske, det fick vara slut på den alltför otyglade friheten. Redan 1882 beslöt man inrätta ett slakthus där all slakt inom staden skulle ske. Men det dröjde ända till 1912 innan slakthuset kunde invigas och till dess fortsatte mycket av det vilda livet vid tullen.

1899

Den »humana« skjutmasken

Runt förra sekelskiftet fanns tidningen *Djurskyddet* – organ för Nordens djurvänner. I nionde årgångens åttonde nummer av denna tidning från 1899, under rubriken »Skjutmasken« beskriver man hur en ny uppfinning, lett till – vad man ansåg – nya humana slaktmetoder:

Vid det allmänna svenska djurskyddssammanträde, vid hvilket Centralförbundet bildades, framhöll prof. J. Wennerholm att från djurskyddssynpunkt skjutmasken var det mest ideala slaktredskapet. ... Kanslirådet, veterinärläkare Sander-Larsen ... yttrar bl. a. »Min resa gick öfver Hamburg, där förhållandena med hänsyn till human slaktning äro i hög grad dåliga. Som motsats därtill stodo slakthusen i Basel och Zürich, där skjutmask användes: I Basel den af d:r Siegmund, den älsklige och djurvänlige föreståndaren för slakthuset, uppfunna med vanligt krut laddade skjutmasken, och i Zürich den med bomullskrut laddade s. k. Zürichermasken. Den förstnämnda gifver en skarp knall, medan den sistnämnda gifver en ganska svag, men döden följde vid båda ögonblickligen, och utan att djuret anade, hvad som försiggick. Blodaftappningen, som är af stor vikt, försiggick hastigt och lätt, och allmän tillfredsställelse därmed uttalades. Tonen i Basels slakthus var särdeles human; ro och värdighet utmärkte hela slaktningen; och det var mig ett nöje att tala med de upplysta slaktardrängarne ...«

Skjutmasken var alltså en utveckling av den traditionella slaktmask som man haft i sekler. Den mask man höll mot djurets huvud hade ett hål genom vilken man slog, från början en träplugg, senare en metallsprint som gick in i djurets hjärna och omedelbart gjorde det medvetslöst. Slaktmasken övergavs under tidigt 1900-tal för andra modernare slaktmetoder.

1902

»Utlandet har börjat rikta sin uppmärksamhet på våra primitiva och oordnade kreaturs- och kött handelsförhållanden.«

Att även stockholmarna betraktade sin hemstad som rejält på efterkälken gentemot inte bara utlandet utan även andra delar av Sverige, gällande utvecklingen mot sanitär slakt- och kött hantering – det framgår bland annat i denna artikel i *Stockholms Dagblad* från den 2 december 1902:

Hufvudstadens Slagthusfråga

... man måste beklaga, att det ej uträttas något för dess lösning – annat än på papperet.

Detta tyvärr obestridliga faktum har äfven framkallat deltagande med oss från utländskt håll. Stockholms stads helsovårdsnämnds senaste skrivelse rörande denna fråga innehåller nämligen följande passus:

>Utlandet har ock börjat rikta sin uppmärksamhet på våra primitiva och oordnade kreaturs- och kött handelsförhållanden, hvilket framgår deraf, att en dansk fackman på området, veterinärkon-sulent J. Arup, i en af honom utgifven afhandling ... underkastat dessa förhållanden, särskildt hvad Stockholm angår, en allt annat än smickrande kritik:

... Oaktadt man under en följd af år har arbetat på att få en offentlig kreatursmarknad med ett offentligt slagthus, har detta likväl ännu icke lyckats, så att staden alltjemt fortfarande är i saknad af dessa nyttiga institutioner och hela omsättningen försiggår på ett rätt omständligt, nästan primitivt sätt. Allt eftersom staden vuxit i storlek, har slagteriernas antal varit stad i nedgående, och det är säkert saknaden af ett uteslutande för kreatursförsäljning afsedt torg, som varit anledningen härtill. Medan år 1875 ännu funnos 37 slagtare i sjelfva staden, hade desses antal år 1897 blifvit decimerat till 15, som slagtrade eller läto slagta i 13 slagterier. Dock tillföres den betydligt öfvervägande procenten af det kött, hvarmed stadens behof tillgodoses, från landsbygden ... otvivelaktigt salubjudes det mesta af småslagtare rundt omkring på stadens torg från öppna stånd och vagnar ... som vittnar om, att man icke är synnerligen bortskämd i afseende på köttets behandling. ...<

Den danske fackmannens reflexioner är tyvärr oemotsägliga ... De flesta andra städer i vårt land synas snart blifva hufvudstadens föregångare ... Så t. ex. har i dagarna till allmänhetens kännedom kommit, att vår grannstad Upsala är betänkt på anordnandet af offentligt slagthus och införandet af obligatorisk köttbesigtning.

1903

»Mjältbrand bland nötkreatur i Katarina församling«

Att smitta av olika slag ofta utbröt bland boskapen i och runt Stockholm visar bland annat följande Kungörelse i huvudstadspressen:

Sedan t. f. Stadsveterinären i Stockholm M. Sandeborg [nio år senare Stockholms förste Slakthusdirektör, red:s anm.] denna dag anmält att å lägenheten Eriksdal uti kvarteret Grindsbruk i Katarina församling inom nötkreatursbesättningen inträffat sjukdomsfall, som vid af honom verkställd undersökning befunnits vara mjältbrandsemphysem, finner Öfverståthållareämbetet med stöd av 5 § 2 mom. Kongl. Maj:ts förnyade nådiga förordning angående hvad iakttagas bör till förekommande och hämmande af smittosamma sjukdomar bland husdjuren den 9 December 1898 skäligen förklara förenämnda lägenhet vara smittad af mjältbrandsemphysem ... Öfverståthållareämbetet uppdragit åt t. f. Stadsveterinären Sandeborg att vidtaga författningsenliga åtgärder.
Stockholm den 13 juli 1903

Tydliggen hade problemet hanterats relativt snabbt för redan nio dagar senare stod att läsa följande nya kungörelse:

Öfverståthållareämbetet får härmed till allmän kännedom kungöra, att å den inom kvarteret Grindsbruk i Katarina församling belägna egendomen Eriksdal som ... förklarats smittad av mjältbrandsemphysem, den smittosamma sjukdomen numera upphört ... Stockholm den 24 juli 1903.

1910-TALET

»...invigningshögtidligheterna skedde i den största slakthallen där man hurrade för kung, drottning och kronprins. En vecka senare var det förbjudet att slakta på andra håll i staden.«

I en artikel i *Södernyheter* i juni 1968, med rubriken »Spårvagn till Slakthuset«, skriver Per Anders Fogelström följande:

... Man diskuterade länge var detta nya slakthus skulle placeras – Kräftriket vid Brunnsviken eller Hjorthagen var några av förslagen. Men sedan projektet om en Hammarbyled [att sammankoppla Hammarby sjö med Saltsjön och Mälaren, red:s anm.] beslutats fann man att Enskede skulle vara den lämpligaste platsen. De flesta slaktdjuren kom söderifrån, till Enskede kunde dras järnvägsspår från stambanan och när leden blev klar kunde man också tänka sig transporter sjövägen. Dessutom hade ju Skanstullstrakten sina slakteritraditioner och många av yrkets folk var bosatta där. 1906 kunde arbetet med nya slakthuset påbörjas. Då beslöts också att den planerade spårvägen till Södra begravningsplatsen skulle dras förbi slakthuset och särskilda spårvagnar för kreaturstransport anskaffas. Spårvägsspår lades också ner i Torkel Knutssonsgatan till Söder Mälarstrand varför djuren kunde hämtas vid hamnen och per spårväg transporteras ut till Enskede. Slakthuset blev en väldig anläggning. Det var inte bara slakterier och kontor utan börs- och restaurangbyggnad, bostäder för anställda, marknadshallar, stallar, kylhus, med mera. I januari 1912 kunde det hela invigas då ett flaggsmyckat extratåg förde de inbjudna gästerna från Centralen och invigningshögtidligheterna skedde i den största slakthallen där man hurrade för kung, drottning och kronprins. En vecka senare var det förbjudet att slakta på andra håll i staden.

När tunnelbanan tillkom försvann ju spårvägen som gjort sin särskilda lilla krok kring Slakthuset. Tunnelbanestationen närmast hette dock länge Slakthuset innan namnet byttes ut mot det litet trevligare klingande Isstadion.

Enskede slakthus har fått en litterär skildrare. Det är Stig Claesson som i sin roman *Västgötagret* berättar om nattvakten J. F. Andersson som går där sina tre ronder varje natt och som också kan få tillbringa en julafton därute. När han söndagsarbetar kommer hans fru gärna ut, på vårarna plockar hon nässlor och Andersson går och ser efter sin speciella vän, slakthusräven. De känner söndags-trivsel, det är som att ha en kolonistuga att åka till.

Men sonen som hälsar på trivs inte: »Slakthuset är skrämmande och de stora ekande hallarna i tegel är tillhåll för någonting som bara bönder förstår. Det luktar slakt och blod och råttor. Och det ekar.« Sonen tänker att »slakta skulle man göra på landet och bara ett djur i taget.«

Och kanske är det så vi vanliga biffätare känner det. Vi vill ha vårt dagliga kött men inte gärna påminnas om det obarmhärtigt perfekta maskineriet som förser oss med det.

1912

»Inne i den stora
marknadshallen däremot
formligen dallrade luften
af kreaturens suckan.
Köpan-
det och säljandet
gingo friskt undan.«

Den 9 februari 1912 skildrar även *Dagens Nyheter* den första marknads- och slaktdagen, men med lite andra ögon:

... vid 10-tiden på förmiddagen kom ett tåg med inte mindre än 28 vagnar, fullastade med boskap. Tåget skulle egentligen ha kommit half 8, men lokomotivet orkade ej dra fram vagnarna på en gång, utan måste ta dem i flera repriser, hvarigenom förseningen uppstod. ... Spekulanter och säljare trängdes nere vid fällorna på lastkajen och en hel del affärer gjordes upp långt innan boskapen förts in i hallarna. ... I marknadshallen för småboskap var det rätt tomt, och *Dagens Nyheter*s medarbetare kunde vid sitt besök i slakthuset där endast upptäcka en svinhjord, som med obeskrifliga mödor från vårdarnas sida drifvits dit från en fälla på lastkajen. Djurens ägare hade haft omtänksamheten att vackert dekorera dem med ärggröna färgklickar för att de ej skulle bli förväxlade med andra.

Inne i den stora marknadshallen däremot formligen dallrade luften af kreaturens suckan. Köpan-
det och säljandet gingo friskt undan.

STOCKHOLMS HUSMODRAR

Gör Edra uppköp i
CENTRAL-SALUHALLEN!

Kylrum för kött, fisk, frukt, grönsaker, smör och ägg.
Korvberedningsrum med elektriska maskiner.
Förstklassig, hyglensisk varubehandling.
Cementerade källare med saltningskar.
Frysrum för fågel och vilt.
Varmt och kallt vatten överallt.
Slaktmaskiner för fjäderlä.
Tvättrum, tvål och handdukar gratis för all personal.

Genom dessa kommunens anordningar största garanti för friska, rena varor till billigaste pris.

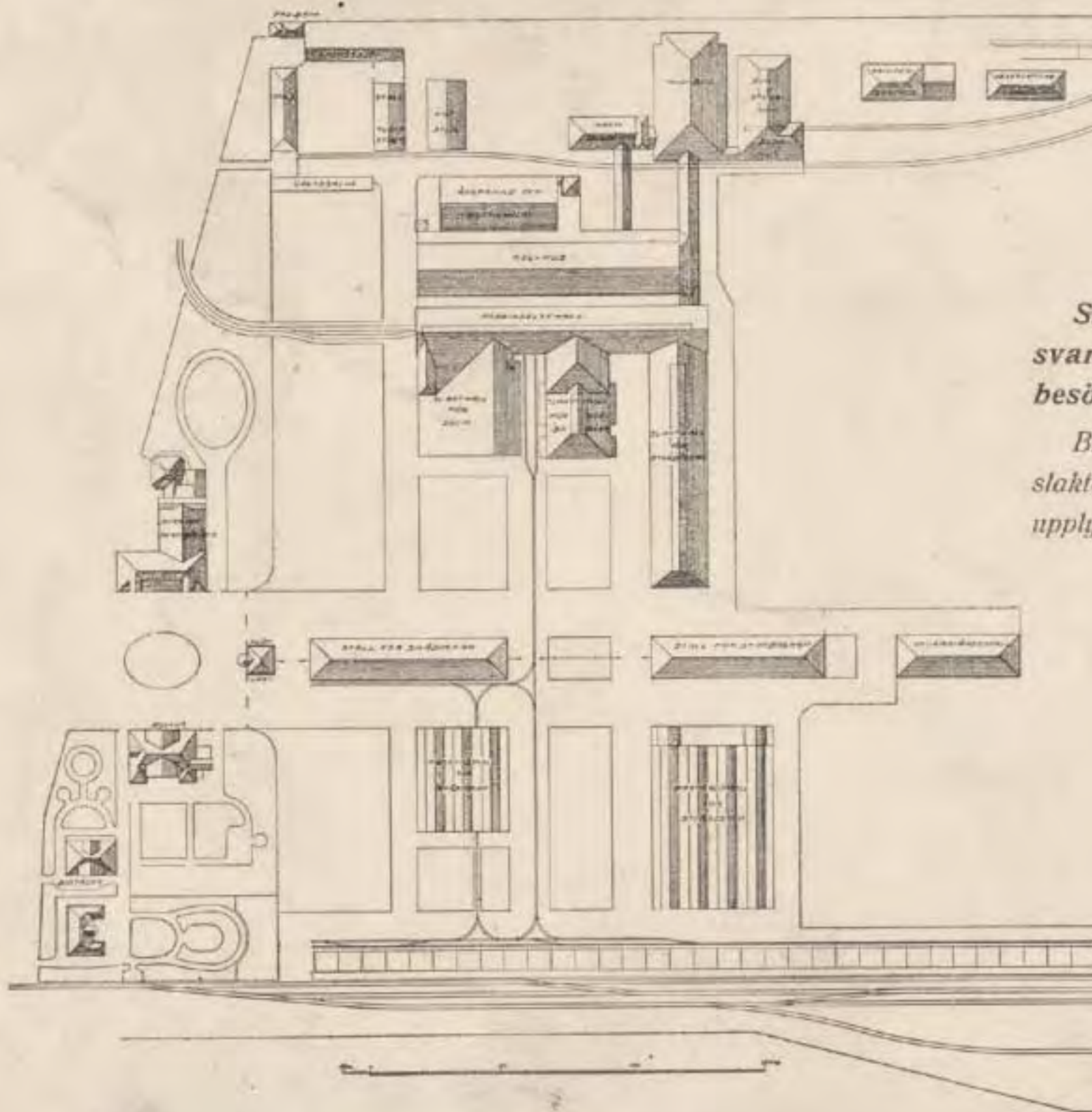
Följande varor försäljas av nedanstående firmor:

FISK	KÖTT OCH FLÄSK	GRÖNSAKER	
Björkqvist. O. Brodin. J. Printz.	M. Andersson. Ansa Björkqvist. Fru H. Björkqvist. Fru M. Brulin. Eustie Ek. S. Ekstrand. M. Ernström. C. E. Eriksson. A. Friberg. A. Haraldsson. O. Johansson. J. Johansson. Anna Jordin. Isa Jordin.	A. Lind. J. R. Lindström. S. Ljung. J. H. Lindgren. E. Lundin. A. Lundqvist. L. Lillström. H. N. Nilsson. E. Nilsson. Sigröd Pettersson. A. Samuelsson. H. Sjolin. A. Wallström.	Joh. Andersson. Ch. Björkqvist. E. Gustavsson. J. Göransson. S. Jonsson. A. Karlsson. C. J. Skog. A. Sörlander.
VIKTUALIER OCH CHARKUTERIVAROR	BRÖD	FÅGEL OCH VILT	
Gustaf Eriksson. L. Hallin. E. Karlsson.	S. Möller. Ida Pettersson. Maria Westerberg.	P. Eriksson. Harald Löfbergs Vitaraffin, Kungsgatan 67. Central-Kaffe-Depoten, Kungsg. 67.	

Fredagen den 16 och Lördagen den 17 Januari utdelas av försäljarna till kunderna kort, berättigande till stora förmåner, däribland till deltagande i *Dagens Nyheter*s Halltävlan, i vilken som pris utdelas **50 Presentkort** å vardera för **10 kronor varor**.

Annons för centralsaluhallen vid Kungsbron i Klarakvarteren, som invigdes samma år som slakthusområdet – 1912.

• Стокгольмс Стадс Слakterhus
• Situationsplan

Slakterhusförvaltningen ikläder sig icke något ansvar för eventuell skada, som kan åsamkas den besökande inom slakterhusområdet.

BESÖKANDE ombedjas att ej genom förfrågningar störa slakteriidkarnes personal i dess arbete. Eventuellt önskade upplysningar om anstalten lämnas av uniformerat befäl.